

Možnosti edičného sprístupnenia textov Ladislava Bartolomeidesa (1754 – 1825)

Erika Brtáňová

BRTÁŇOVÁ, E.: Editorial Possibilities of Presenting Literary Texts of Ladislav Bartolomeides (1754 – 1825)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 67, 2020, No. 5, p. 467 – 477

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2020.67.5.5>

Key words: early Slovak literature, neo-classicism, textology, editorial activity, Ladislav Bartolomeides

The paper is concerned with the editions of fiction works associated with the name of the evangelical preacher and teacher Ladislav Bartolomeides. In the first part the subject of the analysis is Bartolomeides' s reeditions of two Czech translations: a popular didactic satire *Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana z upřímnosti učiněný* (*A Useful and Really Necessary Treatise by Doctor Grobian Written in a Honest Manner*, 1784) translated from German into Czech around the end of the 16th century and a work written by the ancient historian Josephus Flavius *O válce židovské knihy sedmery* (*Seven Books on the Jewish War*, 1805), which was translated from Latin by Pavel Aquilinus Hradecký (1533). The analysis shows the goal and the motives of Bartolomeides' s editorial activities and analyses the extent of the changes he made to the texts. The second part of the paper deals with editorial possibilities of presenting Bartolomeides' s original work *Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých* (*A Dialogue between Joseph II and Matthias I Corvinus in the Kingdom of the Dead*, 1790), in which the form of the Lucianesque dialogue is joined with the defence of the monarch Joseph II. In order to assess all the functions of the text objectively there has been an idea to publish all the three versions together – the diplomatic transcription, the transcribed form and the translation into contemporary Slovak.

Kľúčové slová: staršia slovenská literatúra, klasicizmus, textológia, edičná činnosť, Ladislav Bartolomeides

Po vyhlásení Tolerančného patentu (1781), ktorý priniesol nekatolíkom uvoľnenie náboženského života, slovenská literárna produkcia vo zvýšenej miere začala rásť. Prislúšníci evanjelickej konfesie sa svojou tvorbou usilovali nadviazať na duchovné a kultúrne dedičstvo českej reformácie. V ich vedomí totiž rezonovali diela 15. a 16. storočia ako modelové a hodnotovo aktuálne. Početné dôkazy o tom nájdeme v súpise knižnice Juraja Ribaya.¹ O dielach reformačnej doby ako čitateľsky živých sa zmieňuje Augustín Doležal v predhovore svojej epickej skladby *Pamětná celému světu Tragoedie aneb veršovné vypsání žalostného prvniích rodičů pádu* (1791), kde oceňuje dve pôvodné diela: Rvačovského *Massopust* (1579) a Komenského *Labyrint světa a ráj srdce* (1623) a český preklad nemeckej drámy *Pamachius jmeno magici Tragedy Nova v Norimberce* (1546), ktoré mu konvenovali alegorickým výkladom kresťanskej morálky a tiež humorným a satirickým ladením.²

Do prvej fázy doby náboženského uvoľnenia³ spadá aj literárna tvorba evanjelického kazateľa a učiteľa Ladislava Bartolomeidesa (1754 – 1825). Odborná verejnosť venovala doteraz svoju výskumnú pozornosť hlavne Bartolomeidesovým latinským monografiám, pojednávajúcim o prírode, dejinách, vzdelanosti a kultúre regiónov Gemera a Malohontu (*De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commentatio historica*, 1783, 1786; *Memorabilia provinciae Csetnek*, 1799; *Inclyti superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica*, 1806 – 1808), filologickej rozprave (*Tractatus historico-philologicus de nomine Gumor*, 1800) a učebniciam zemepisu a prírodovedy (*Historia o Americe*, 1794; *Geografia*, 1798; *Kratičká historie přirození*, 1798). Obchádzala ale beletristické práce, z ktorých dve – *Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana z upřímnosti učiněný* (1784) a dielo Jozefa Flavia *O válce židovské knihy sedmery* (1805) – sú reedíciami českých prekladov z reformačnej doby a jedna práca je pôvodná – *Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých* (1790).

Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana

Nevenovanie primeranej pozornosti beletristickým prácam spôsobilo, že veršovanú satiru *Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana* viacerí bádatelia, vrátane monografistu Jozefa Martinku,⁴ mylne pokladali za pôvodné dielo L. Bartolomeidesa. Až František Svejkovský, recenzent Martinkovej monografie, odhalil skutočný pôvod tejto skladby: „Ale i jemu [Martinkovi – pozn. E. B.], stejně jako

1 Poznamenání českých knih, dle abecedy: Jiřímu Ribay na Cinkotě přináležejících. In: PATERA, Adolf (ed.): *Josefa Dobrovského korespondence. IV. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783 – 1810*. V Praze : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913, s. 291 a i.

2 DOLEŽAL, Augustín: Předmluva. In: *Pamětná celému světu Tragoedia, anebožto veršovné vypsání žalostného prvniích rodičů pádu*. Skalica : Josef Antonín Škarničl, 1791, s. [II – V]. Pozri tiež BRTÁŇOVÁ, Erika: Doležalov pokus o veľkú epiku. In: TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter (eds.): *Český a slovenský literární klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno : Host, 2017, s. 267 – 268.

3 J. B. Čapek rozdeľuje tolerančnú dobu časovo na štyri obdobia, ktoré zodpovedajú vývinu literatúry v Čechách, na Morave i na Slovensku. V prvom období (od roku 1781 do prvých rokov 19. storočia) „dominuje zvláštni kontrast vzdělaných osvícenců, racionalistických farářů a lidových zanícených písmáků“; v druhom období (do roku 1818) „proniká silněji klasicismus s nasládlou příměsí rokokové anakreontiky“; v treťom období (1818 – 1844) „triumfuje klasicismus“ a „nastáva významný přelom v romantiku“; štvrté obdobie (1844 – 1861) charakterizujú romantické koncepcie. Pozri bližšie ČAPEK, Jan Blahoslav: *Československá literatura toleranční*. Praha : Čin, 1933, s. 18 – 20.

4 MARTINKA, Jožo: *Ladislav Bartolomeides, vlastivedný pracovník*. Martin : Osveta, 1956, s. 61 – 65.

jeho předchůdcům ušlo správné osvětlení spisku a Bartolomeidova vztahu k němu: nejde o nové dílo, o původní práci Bartolomeida, nýbrž o podnět k novému vydání staročeského zpracování dedekindovského námětu o dr. Grobiánovi, doloženého knihopisem už v první polovině 17. stol., ale patrně i v českém překladě už starším než je tento nejstarší známý tisk.“⁵

O najstaršom českom vydaní *Grobiana*, ktoré pochádza z konca 16. storočia, podrobnejšie informuje Jaroslav Kolár v edícii mravoučných satír *Frantové a grobiáni* (1959).⁶ Za základ moderného vydania si Kolár zvolil opis diela z roku 1647, zachovaný v tzv. *Jabloneckom zborníku* (fond pražskej Národnej knižnice). Česká predloha vychádza z nemeckého spracovania Dedekindovej-Scheidtovej verzie. Totiž námet, ktorý bol populárny už v predreformačnej dobe – postava Grobiana vystupuje napríklad aj v diele nemeckého humanistu Sebastiana Branta (*Lod'bláznov*, 1494) – zostal vo vedomí literárneho publika vďaka lüneburgskému pastorovi Friedrichovi Dedekindovi a jeho latinskému spracovaniu (*Grobianus*, 1549), ktoré do nemčiny preložil Caspar Scheidt (1551).⁷

S editovaným textom J. Kolár porovnal Bartolomeidesovo vydanie *Grobiana* a konštatoval medzi nimi veľkú mieru zhody: „Text až na drobné stylistické odchylky shodný se základním textem. První kapitola a závěrečný dialog pijáků s vínem jsou rozepsány do veršů. V jazyce tohoto vydání se nedůsledně odrážejí slovenské vlivy, omezené však většinou jen na mechanickou záměnu *r* za *ř*.“⁸ Dôvodom nerozpisania celej skladby do veršov bolo akiste zníženie nákladov na vydanie diela, ktoré Bartolomeides hradil sám – ako väčšinu svojich prác – z vlastných zdrojov. Pri textových úpravách *Grobiana* zohľadnil kompetencie slovenského čitateľa. Dôraz položil na jeho možnosti správne porozumieť textu a na domáci jazykový úzus, čo ukazuje nasledovná schéma, v ktorej uvádzame na prvom mieste úryvky z textu editovaného J. Kolárom spolu s číslami veršov a na druhom mieste úryvky z Bartolomeidesovej edície.

82 *ty nic nedbej na svítání* → *trebas bylo do svítání*
 114 *po lavici sobě rozklad'* → *po lavicích sobě rozklad'*
 129 *Nemáš se nic chránit toho* → *nemáš se nic stydet toho*
 135 *hned radši umývání nech* → *radeji umívání nech*
 186 *za kamny neb pod lavicí* → *za dvermi neb pod lavici*
 223 *nebs se dosti upachtoval* → *nebs se dosti usoužoval*
 418 *herež by pak konev zmažal* → *bys pak i konvici zmazal*
 438 *a k své práci každý brátí* → *a sve práce před se brátí*
 468 *aneb před stolem sloužíte* → *aneb při stole sloužíte*

5 SVEJKOVSKÝ, František: Poznámky k studiu díla Ladislava Bartolomeida. In: *Slovenská literatúra*, roč. 5, 1958, č. 2, s. 203.

6 Autorom latinského spracovania *Grobianus* (1549, rozšir. vyd. 1552) je Friedrich Dedekinda, do nemčiny spis preložil Caspar Seidt (1551). In: *Frantové a grobiáni. Z mravokárných satír 16. věku v Čechách*. K vydání připravil a úvod napsal Jaroslav Kolár. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959, s. 15.

7 Frantové a grobiáni, c. d., s. 15.

8 Tamže, s. 205.

- 556 *kdyby se snad več urazil* → *kdyby se snadno urazil*
 663 – 664 *neb sed' co nadrchaný sup, / zježe na sobě každý chlup* → *neb sed' co sova zdurený, / anebo ten pes popouzený*
 826 *hospodáře nic nebáti* → *hospodáře nic nedbáti*
 839 *a snad tobě sedne štěstí* → *asnad přijde štěstí*
 886 *byste měly v šatlavě býti* → *byťby i v zaláři meli ste byti*
 1147 *by neustál, odpočívaj* → *kdyžs neustal, odpočivej*
 1159 *a rozličný traňk pijávaj* → *rozličných nápojů pijej*
 1170 – 1171 *To zapíjej vínem silným, / malvazím neb jiným* → *to požívej s vínem silným, / tokajským neb kterým jiným*
 1230 *Snad z seňkýřova neopatření* → *Snad z krčmaroveho neopatření*
 1231 *mohl by ten hrubý sud přijíti k vopučení* → *Mohlby ten hrubý sud přijíti k rozpučení*
 1241 *do kolku nevypíme* → *do gruntu nevypijeme*

Z dôvodu lepšieho vnímania obsahu a jeho účinku na prijímateľa Bartolomeides zmenil a aktualizoval aj niektoré slovné spojenia.

- 240 *kydej čistě na stůl zhusta* → *kýdej na stůl všudy zhusta*
 323 *Když piješ, srkej skrz zuby* → *Když piješ, skrz zuby frkej*
 372 *leda ty užičlal chleba* → *leda ty urezal chleba*
 379 *Ohlozít jej myši jistě* → *obližet jí tvůj psík jistě*
 791 *zvlášť škodného úrazu* → *zvlášť škodlivého ouradu*
 1009 *neb na mazhaus před světnci* → *aneb na okno v světnci*
 1019 *nebudou vám láti brzo víc* → *nebudou vám lát nikdy víc*

V siedmej kapitole (*Napomenutí služebníkům, kteří služejí při stole, a jak při něm chovati se mají*) vložil medzi verš 507 a 508 až osemnásť veršov, ktorými groteskný obraz stolovania a obsluhy pri stole ešte viac skonkrétnil.

„Pakliť co deliti máte,
 na to pilný pozor dáte,
 aby se to tak činilo,
 až by všem odhnousilo.
 Kdy máte před sebou prase,
 na to date pozor zase,
 by se ztrhla všecka kůže,
 pakliť jest ptak tehda nůže,
 k zadku nejprv přikladejte,
 však tak i k hlave dojdete.
 Jestli pak nekdy tvrdeho
 ptaka, obzvlášť hlavu jeho,
 nemůžete rozdeliti,
 mohlo by se i třefiti,
 žeby nůž uvazl v hlavě,
 a nemůžete k poprave,

*bez vší starosti hus, kačku
vstrčte i z nůžem do vačku.“⁹*

V závěrečnom rozhovore pijanov s vínom dvojveršie 1244 a 1245 nahradil štvorverším:

*„a budem jej ráno píti gruntu pro základ,
po snídani budem tě pítí, až přijde slunce západ.“*

→

*„A budem je ráno píti
počatek takovy chcy učiniti
posnídaje budem opět píti,
až bude slunce zapadati.“¹⁰*

Naproti tomu z rozhovoru vypadlo až šesť veršov (verš 1227 a verše 1254, 1256 – 1259), čím sa narušil jeho myšlienkový obsah. Pravdepodobne sa to stalo pri príprave textu do tlače, iný dôvod neprichádza do úvahy. Vcelku sa korekcie týkajú vecnej a obsahovej stránky textu.

Svojou editorskou a textologickou aktivitou Bartolomeides predišiel Bohuslava Tablica a Michala Rešetku, ktorí sú v prehľadových literárnohistorických prácach citovaní ako tvorcovia edícií diel starších slovenských spisovateľov.¹¹ Systematický výskum editorskej praxe v starších obdobiach by však mohol priniesť viac podobných príkladov, čo naznačujú vo svojich textologických štúdiách aj G. Gáfríková a E. Tkáčiková.¹² To, že sa staršia slovenská literatúra neskúmala komplexnejšie, malo svoju príčinu v definovaní jadra klasického dedičstva, za ktoré boli označené výlučne diela obdobia romantizmu a realizmu, lebo – ako vysvetľuje Karol Rosenbaum v príspevku, v ktorom hovorí o vytyčovaní cieľov slovenskej textológie v druhej polovici 20. storočia: „naša spoločnosť ich najlepšie pozná, ich jazyk sa považuje za najdokonalejší.“¹³

Bartolomeidesa k reedícii mravokárnej satiry motivovalo príťažlivé spracovanie témy, sústredenej na poklesky a nedostatky výchovy. Nekonvenčný vzhľad doktora Grobiana, znalca mravov, ktorý radí vždy opak toho, čo je dovolené a spoločensky prípustné, mal svojou komickosťou a grotesknosťou čitateľa rozosmiať a zároveň v ňom vyvolať nesúhlas s nekultivovaným vzhľadom a nevhodným správaním, a tým ho priviesť k pestovaniu dobrých mravov.

9 BARTOLOMEIDES, Ladislav: *Spis užitečný a velmi potřebný od Doktora Grobiana z upřímnosti učiněný*. B. Bystrica : Ján Jozef Tumlér, 1784, s. 18.

10 Tamže, s. 31.

11 Gizela Gáfríková odkazuje na príspevok Jozefa Felixa (FELIX, Jozef: O vydávání klasikov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 69, 1953, č. 12, s. 1133), ktorý výpočet editorov diel slovenskej literatúry začína Michalom Rešetkom a jeho edíciou Valaskej školy, ku ktorým sama pridáva B. Tablica. GÁFRÍKOVÁ, Gizela: Z textologickej problematiky slovenskej literatúry 17. a 18. storočia. In: KUSÝ, Ivan (ed.): *Litteraria 27. Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 21.

12 Gáfríková, c. d., s. 21 – 62; TKÁČIKOVÁ, Eva: Niekoľko poznámok k vydávaniu textov staršej slovenskej literatúry. In: KUSÝ, Ivan (ed.): *Litteraria 27. Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 11 – 20.

13 ROSENBAUM, Karol: Úlohy našej textológie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, č. 3, s. 270.

472 Flavia Jozefa O válce židovské knihy sedmery

Pri vydaní Flaviovhho diela siahol L. Bartolomeides opäť po predlohe z reformačnej doby, ktorou bol preklad Pavla Aquilina Hradeckého z roku 1553, vytlačený v Prostějove v oficíne Jana Günthera.¹⁴

„Žeby mezi ty staré výborné spisy, které pilní a jak umění tak i jazyka mateřského milovní Češi v šestnáctem a v sedmnáctem století, dílem z řečtiny, dílem z latinčiny, v domácí řeč přeložili a na světlo vydali, i Josefa Flavia O židovské válce knihy sedmery přináležely, nepochybně se stáva.“¹⁵

V tomto prípade chcel reedíciou osloviť aj čitateľov v Čechách, na Morave a v Sliezske:

„A hle! tento tak vzácny a užitečný spis milým Slovanům nyní druhýkrát do rukou se podává. Neb jiného vydání českého krom hore připomenutého prostějovského mys sice neznáme. Té pak naděje sme, že i naši Spolu-Slované Češi, Moravané a Slezáci tomuto našemu usilování nevdeční nebudou.“¹⁶

Hypoteticky by to mohol byť aj dôvod, ktorý viedol k minimálnym zásahom do jazyka českého prekladu. Bartolomeidesova edícia sa od Hradeckého predlohy líši formálnymi úpravami a inováciami v obsahovej štruktúre. Okrem zmeneného formátu a tlače boli odstránené citácie a heslá umiestnené na okrajoch stránok, ktoré sprehľadňovali obsah a pomáhali čitateľovi v orientácii. Do edície Bartolomeides nezahrnul dva Flaviove texty – *Proti Apiónovi* a *Makabejskí mučeníci* a zmenil poradie jej jednotlivých súčastí. Latinské verše *Pavlus Aquilinas Hradecenus, Ad Lectorem*, ktoré nasledujú v Hradeckého vydaní za titulným listom, umiestnil na konci *Předmluvy vydavatele*. Pôvodný predhovor dedikovaný Vojtechovi z Pernštejna vynechal a Flaviovu autobiografiu presunul až pred register, ktorý uzaviera edíciu. Obsahovú skladbu oboidvoch edícií zachytávajú nasledovné schémy:

Pavel Aquilinus Hradecký

Pavlus Aquilinas Hradecenus, Ad Lectorem – Předmluva – Svědectví Svatého Jeronýma o Jozefovi – Flavia Jozefa Život – Předmluva Jozefova na sedmery knihy O válce židovské – Flavia Jozefa O válce židovské. – Flavia Jozefa O starožitnosti židovské. Proti Apiónovi Alexandrinskému k Epafroditovi – Flavia Jozefa knížka O mučedlnících machabejských – Registrum všech věcí, kteréž se v těchto knihách Jozefových zavírají

14 JOSEPHUS FLAVIUS: *O válce židovské knihy sedmery*. Ed. Pavel Aquilinus Hradecký. Prostějov : Jan Günther, 1553.

15 BARTOLOMEIDES, Ladislav: Předmluva. In: JOSEPHUS FLAVIUS: *O válce židovské knihy sedmery*. Ed. L. Bartolomeides. Levoča : Jozef Karol Mayer, 1805, s. III.

16 Tamže, s. X.

Předmluva vydavatele – Svědectví Svatého Jeronýma o Jozefovi – Předmluva Jozefova na sedmery knihy O válce židovské – Flavia Jozefa O válce židovské – Flavia Jozefa Život od něho samého zepsaný – Registr hlavnějších jmen a věcí v knihách těchto obsažených

Najdôkladnejšie Bartolomeides prepracoval register. Niektoré heslá z neho vyňal, iné pridal a menšie heslá zoskupil do jedného väčšieho. Ako príklad tohto postupu uvádzame heslo o Herodesovi, ktoré už samo o sebe podáva základnú informáciu o tomto panovníkovi:

„Herodes syn Antipata 31. Správce Galilejských učiněn 36. lotry syrské vykořenil 37. v Říme králem učiněn 54. pojal Mariamme za ženu 66. Jeruzalém dobyl 68. od Augusta ctěn 76. jeho účinkové a sláva 79. domácí různice a neštěstí 85. syny dva zabil 110. měl devět žen a mnoho dětí 113. syna Antipatra svého úkladníka zamordoval 130. jeho nemoc, smrt, pohřeb 134. 136. 137.“¹⁷

Edícia je opatrená obrazmi spisovateľa, mesta Jeruzalema a chrámu.

„Jakové proměny v přítomném vydání se stály, kdo ono prostějovské videl, sám pozná. Totiž formát knize jiný dán, způsob psaní a tisknutí (točené y, kde místo g položené stálo, vymnouc) v dnešní proměnen, citácie a sumárie po krajích položené jakžto zbytečné vypuštěny, text zde onde zjinatšen, knihy téhož spisovatele Proti Apiónovi a O Mučedlnících Machabejských na ten čas vyněchany, některé noty, obraz spisovatele a města i chrámu jeruzalémského, též i dosti hojný registřík přidán.“¹⁸

Autorom medirytín je sám Bartolomeides, ktorý vlastnoručne vyhotovenými obrázkami a mapami ilustroval aj texty svojich učebníc.

Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých

Na spoločenský význam Bartolomeidesových literárnych počinov, ktoré tvoria počiatok novo kreovanej umeleckej literatúry, poukazuje F. Svejkovský v spomínanej recenzii: „Tak jako jiní jeho současníci pokouší se i Bartolomeides – a to mezi prvními – o vytvoření četby, která by nejen plnila funkci osvětovou a výchovnou, ale zároveň i poutala svou zábavností. Hledá nové možnosti beletrie a využívá, zase ve shodě s jinými svými současníky připravujícími také cestu dalšímu vývoji, podnětů cizích. Pokládá-li je za vhodné, převádí tato díla do slovenské literatury nebo je zpracovává podle potřeb nového prostředí. Právě v tomto druhém případě, kdy se daleko více uplatňuje jeho samostatná tvořivost, stykem se skutečností, s životní problematikou roste společenská funkce jeho slovesných projevů.“¹⁹

17 JOSEPHUS FLAVIUS: *O válce židovské knihy sedmery*. Ed. L. Bartolomeides. Levoča : Jozef Karol Mayer, 1805, s. [651].

18 Bartolomeides, Předmluva, c. d., s. X – XI.

19 Svejkovský, c. d., s. 208.

Vo svojej pôvodnej práci *Rozmlouvání Jozefa Druhého s Matějem Prvním Korvínus řečeným v království zemřelých* Bartolomeides spracoval spoločensky aktuálnu tému. K realizácii diela ho podnietili reformné činy Jozefa II. a jeho ústretový postoj voči nekatolíkom. Preto ho vykresluje ako ľudomilného panovníka, čím sa líši od svojich rakúskych súčasníkov, ktorí účinkovanie cisára vnímali negatívne. *Rozmlouvání* si však zaslúži pozornosť aj z iného dôvodu. Inscenovaný rozhovor Jozefa II. a obhajcu jeho činov Mateja Korvína, ku ktorým sa pridávajú reprezentanti troch panovníckych dynastií – Arpádovec Štefan I., Ľudovít Veľký z Anjou a Vladislav Jagelovský II. –, je významným dokladom o vplyve antického dialógu na slovenskú klasicistickú literárnu tvorbu.²⁰ Titul diela totiž odkazuje na populárne *Rozhovory v ríši mŕtvych* Lúkiána zo Samosaty, ktorý v nich využil formu satirického dialógu.²¹ Priamou inšpiráciou mohli byť pre Bartolomeidesa skôr diela Lúkiánových epigónov – Fontenelleho a Fénelona, pretože Bernard le Bovier de Fontenelle do svojich *Rozhovorov mŕtvych* (*Dialogues des Morts*, 1683) uviedol „najrôznejšie dejinné osobnosti“ a François de Salignac de la Mothe-Fénelon *Rozhovory mŕtvych* (*Dialogues des Morts*, 1718) „využil k obhajobe kresťanského myšlienkového dedičstva“.²² Lúkiánovský dialóg si Bartolomeides ako absolvent štúdia na univerzite vo Wittenbergu mohol osvojiť aj prostredníctvom nemeckých prekladov, čo ale môže potvrdiť až dôkladnejší výskum problematiky. Bartolomeidesovo spojenie formy lúkiánovského dialógu s obhajobou činov panovníka Jozefa II. chápeme ako invenčný postup, preto je naším zámerom dostať dané dielo do „dnešného literárnohistorického vedomia“ prostredníctvom modernej kritickej edície. Stále totiž platí konštatovanie Jozefa Minárika, ktoré zverejnil ešte v roku 1990, že naše poznanie súboru konkrétnych textov staršej slovenskej literatúry je obmedzené a dôkladnejšie sa zaoberáme iba jeho zlomkom, ktorý nevystihuje základné znaky a špecifiká literárnych premien: „Pri koncipovaní literárnych dejín možno zachovať výberový postup materiálu a nesústredovať sa na detailnú plnosť obrazu, ale interpretácia založená len na poznaní malého zlomku literárneho materiálu neumožňuje podať základné a najvýraznejšie črty literárneho vývinu, cez ktoré by sa mal dostať do nášho dnešného literárnohistorického vedomia, ba zväzda okrem iného k subjektívnemu a ľubovoľnému výberu i hodnoteniu materiálu, čo sa prejavuje aj v rozsahovej disproporčnosti, v nadhodnotení alebo podhodnotení literárnych javov. Predimenzovanie alebo poddimenzovanie materiálu skresľuje skutočný literárny vývin.“²³

Do úvahy treba napokon zobrať aj fakt, že Bartolomeidesovo *Rozmlouvání* nie je bežne dostupné ani v knižniciach, ani v digitalizovanej podobe na internetovej stránke.²⁴ Adekvátnym riešením je preto jeho kritické vydanie s pripojeným

20 BRTÁŇOVÁ, Erika: Bartolomeidesov obraz osvietenského panovníka. In: *Poznaňské studia slavistyczne*, roč. 8, 2018, č. 15, s. 65 – 76.

21 Lúkiánove dialógy bližšie charakterizuje URVÁLKOVÁ, Zuzana: Dialogy Lúkiána zo Samosaty v souřadnicích českého literárního klasicismu. In: TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter (eds.): *Český a slovenský literární klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2017, s. 272 – 275.

22 Pozri bližšie Urválková, c. d., s. 278.

23 MINÁRIK, Jozef: K problematike staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 37, 1990, č. 2, s. 173.

24 Publikácia sa nachádza iba vo fonde Lyceálnej knižnice v Bratislave, sign. ŠG 180. Pozri KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. Zv. I. Martin: Slovenská národná knižnica, 2008, s. 235 (záznam 801).

komentárom osvetľujúcim text po stránke vecnej a jazykovej s dôrazom položeným na výklad lexiky. Na význam dôsledne vypracovaného slovníka zvlášť upozorňuje český textológ Jiří Daňhelka: „Je třeba počítat s tím, že u památek z 16. až 18. století je nutno v edicích připojovat slovníčky obsáhlejší a propracovanější, protože lexikální stavba jazyka té doby není prozkoumána a objasněna a ani jazykově vzdělaný čtenář nemá možnost najít poučení o významu některých slov v slovnících.“²⁵ Pri transkripcii textu sme zatiaľ nemuseli riešiť zložitejšie textologické problémy, nakoľko sme nenašli doklady o dodatočných autorských zásahoch a o textovom vývine diela. Vydanie z roku 1789 teda pokladáme za autorský a geneticky definitívne. Náročnejším sa nám pri transkripcii textu javí označovanie kvantít a mäkkosti.²⁶ Nároky na editorskú prácu kladie tiež úprava interpunkcie. Máme pritom na pamäti dôležitú zásadu sformulovanú translatológom Jozefom Felixom, ktorý varuje pred subjektivistickým transformovaním textu: „hlavnou starosťou našou má byť *podat' čo najautentickejší text nášho spisovateľa-klasika*, taký text, v ktorom by bol autorom tým, čím vskutku bol, taký text, ktorý by čo najvernejšie podával jeho vlastnú myšlienku i štylizáciu tejto myšlienky.“²⁷ Naše úsilie smeruje tiež k tomu, aby sa dielo v rámci čitateľskej edukácie dostalo do rúk širšej verejnosti v preklade do súčasnej slovenčiny, čím by sa eliminovala bariéra nezrozumiteľnosti a chybovosti (týkajúca sa jednotlivých slov a miest) na minimum. Recipient by sa mohol viac sústrediť na jeho myšlienkový obsah a nemusel by pri čítaní neustále listovať v komentári. Treba povedať, že nejde o takú obťažnú prekladateľskú výzvu (a to ani z hľadiska rozsahu, ani štýlu a vetnej skladby), aká stála pred prekladateľmi Bajzovho a Fándlyho diela.²⁸ Bartolomeidesovo *Rozmlouvání* skoncipované vo výrazne slovakizovanej češtine je cenným svedectvom o jazykovej situácii v danej dobe. Preto uvažujeme o možnosti jeho sprístupnenia aj v podobe transliterovaného (diplomatického) prepisu. Treba ale povedať, že tento postup sa aplikuje v prípade pamiatok staršej literatúry iba výnimočne.²⁹ Na ilustráciu vykonaných zmien vyberáme z pripravovaného vydania dve krátke ukážky, ktoré nasledujú za sebou v tomto poradí: transliterovaný text, jeho transkribovaná podoba a preklad do modernej slovenčiny.

Ukážka 1:

„*Matěg, gsa y w dolnjm Swětě, tak gako w hornjm rychlý, hned byl hotow, ssel do mořského Přřivozu čekage Jozefa, kterého z lodičky spěssně wystupowati wida, takto promluwil: Wjteg Monarcho Weliký! wjtej Bratře a Tovaryssi můj! Gá zde na*

25 DAÑHELKA, Jiří: *Textologie a starší česká literatura*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2013, s. 27.

26 Na problémy pri transliterácii starších textov upozorňuje G. Gáfríková: „Uvedomujeme si, že dodatočné ‚reštaurovanie‘ označovania kvantít a mäkkosti je jedným z najvratkejších miest na území textologickej teórie a editorskej praxe.“ Gáfríková, c. d., s. 27.

27 Felix, c. d., s. 1156 – 1157.

28 Bližšie o diskusiách, ktoré predchádzali prekladom Bajzovho a Fándlyho diela, píše Rosenbaum, c. d., s. 271.

29 „K vydání dochovávajícímu původní pravopisnou podobu předlohy, tj. k vydání transliterovanému (diplomatickému), se v současné době přistupuje jen ve zvláštních, speciálně zdůvodněných případech, kdy by transkribované vydání nemohlo splnit požadavky na edici kladené.“ VAŠÁK, Pavel (ed.): *Textologie. Teorie a ediční praxe*. Praha : Karolinum, 1993, s. 196.

476 břehu mrtvého Moře stojm, abych Tě, na Lodičce Cháronové přicházejícího, Gménem wssech Uherských Králů pozdravil.“³⁰

Matěj, jsa i v dolním světě tak jako v horním rychlý, hned byl hotov, šel do mořského přivozu čekaje Jozefa, kterého z lodičky spěšně vystupovati vida, takto promluvil: „Vitej, monarcho veliký! Vitej, bratře a tovaryši můj! Ja zde na břehu Mrtvého moře stojm, abych Tě, na lodičce Cháronové přicházejícího, jménem všech uherských králů pozdravil.“

Matej, súc i v dolnom svete taký rýchly ako v hornom, bol hneď pripravený a šiel do morského prístavu čakať na Jozefa. Keď ho uvidel chvatne vystupovať z loďky, takto prehovoril k nemu: „Vitaj, veľký monarcha! Vitaj, bratku a môj priateľu! Ja stojím tu na brehu Mŕtveho mora, aby som ťa prichádzajúceho na Cháronovej loďke pozdravil v mene všetkých uhorských kráľov.“

Ukážka 2:

„Na mau vlastnj a osobytnau Rozkoss a Pohodlj nic sem neobracel. Mé Raucho bylo dost sprosté a chatrné: můg Pokrm, Nápoj obyčejný.“³¹

Na mou vlastní a osobitnou rozkoš a pohodlí nic sem neobracel. Mé raucha bylo dost sprosté a chatrné, můj pokrm, nápoj obyčejný.

Na moje vlastné a osobitné potešenie a pohodlie som nič nevynakladal. Moje šaty boli dosť jednoduché a skromné, môj pokrm a nápoj obyčajný.

Tri rôzne sprístupnenia Bartolomeidesovho *Rozmlouvání* – transkribovaná verzia, preklad do súčasnej slovenčiny a verná podoba tlače, aplikované súčasne v rámci jednej edície, chápeme ako príspevok k objektívnemu zhodnoteniu všetkých jeho funkcií.

Štúdia je výstupom grantového projektu VEGA 2/0043/18 *Osvietenské písanie. Poetika textov Ladislava Bartolomeidesa*. Zodpovedná riešiteľka: Doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc. Doba riešenia: 2018 – 2020.

Pramene

Flawia Jozeffa. *O Wálce Židowské Knjhy Sedmery. K njmžto napřed život Jozeffu[wl], od něho samého sepsanej gest přidán. Proti Apionowi knihy dwoge. O Mučedlnictwí Machabejských. Knihy jedny. Nymí teprw wšeckny w českau řeč z latinské přeloženy od Pawla Aquilina Hradeckého. M.D.LIII [= 1553]. Wytisštěna a dokonána gest Kniha tato w Mestě Prostějowě v Jana Günthera.*

Flawia Jozefa *O Wálce Židowské Knihy Sedmery, spolu s geho životem, a gak spisowatele, taky země a města toho národu wyobrazenjm znowu na světo wydany.* W Lewoči, Roku 1805. Wytiskl Karl Jozef Mayer, C. Kr. privl. Impressor.

30 BARTOLOMEIDES, Ladislav: *Rozmlouvání Josefa Druhého s Matějem Prvním, Korvínus řečeným*. Praha : 1789, s. 3.

31 Tamže, s. 28.

- Frantové a grobiáni. Z mravokárných satir 16. věku v Čechách.* K vydání připravil a úvod napsal Jaroslav Kolár. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.
- Pamětná Celému Swětu Tragoedia, anebožto Werssovné Wypsánj žalostného Prwnjch Rodičů Pádu, kdežto se Téměř wssecky Matěrye, Nadházky, a Pochybnosti, gak Včenyjm, tak nevčennyjm se naskytáwagjcy přednásegj wyswětlugj, a gruntowně odprawugj, s připogenyjm Hlasem Krwe Abelowy, truchliwym Sěta Patryarchy nad Abelem Kwjlenjm, Hrobu Abelowého EPITAPHIUM, a pronikagjcyjm Hlasem Krwe Krystowy sepšaná od gednoho Skalického ADaMoVEHo SyNa.* W Uherské Skalicy : Wytištěná v Jozeffa Antonjna Škarnycla, Roku 1791.
- Rozmlauwánj Josefa Druhého s Matěgem Prwnjm Korwýmus řečenyjm, w králowstvj zemřelych při přjtomnosti některých gjnych Uherských králů držané.* W Praze, wtystštěné Roku 1789.
- Spis Vžitečnýj a welmi potřebny od Doktora Grobiana z vprjmnosti včineny, w nemž napomína pilně k ostřjhanj swych mrawůw, a znamenitých cnostj. Kteremužto kdoby dobře wrozumel, gistě nemalý vžitek sobě odtudy wzyti může.* W B. Bistrycy, Jana Jozefa Tumlera. 1784.

Literatúra

- BRTÁŇOVÁ, Erika: Bartolomeidesov obraz osvietenského panovníka. In: *Poznańskie studia slawistyczne*, roč. 8, 2018, č. 15, s. 65 – 76.
- BRTÁŇOVÁ, Erika: Doležalov pokus o veľkú epiku. In: TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter (eds.): *Český a slovenský literárni klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturného jevu*. Brno : Host, 2017, s. 245 – 271.
- ČAPEK, Jan Blahoslav: *Československá literatura toleranční*. Praha : Čin, 1933.
- DAŇHELKA, Jiří: *Textologie a starší česká literatura*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2013.
- FELIX, Jozef: O vydávaní klasikov. In: *Slovenské pohľady*, roč. 69, 1953, č. 12, s. 1135 – 1164.
- GÁFRIKOVÁ, Gizela: Z textologickej problematiky slovenskej literatúry 17. a 18. storočia. In: KUSÝ, Ivan (ed.): *Litteraria 27. Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 21 – 62.
- KLIMEKOVÁ, Agáta – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – ONDROUŠKOVÁ, Janka: *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia. Zv. I*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008.
- MARTINKA, Jožo: *Ladislav Bartolomeides*. Martin : Osveta, 1956.
- MINÁRIK, Jozef: K problematike staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 37, 1990, č. 2, s. 172 – 196.
- PATERA, Adolf (ed.): *Josefa Dobrovského korespondence. IV. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783 – 1810*. V Praze : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913.
- ROSENBAUM, Karol: Úlohy našej textológie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, č. 3, s. 265 – 280.
- SVEJKOVSKÝ, František: Poznámky k studiu díla Ladislava Bartolomeida. In: *Slovenská literatúra*, roč. 5, 1958, č. 2, s. 197 – 209.
- TKÁČIKOVÁ, Eva: Niekoľko poznámok k vydávaniu textov staršej slovenskej literatúry. In: KUSÝ, Ivan (ed.): *Litteraria 27. Text a textológia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 11 – 20.
- URVÁLKOVÁ, Zuzana: Dialogy Lúkiána zo Samosaty v súradnicích českého literárneho klasicizmu. In: TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter (eds.): *Český a slovenský literárni klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturného jevu*. Brno : Host, 2017, s. 272 – 301.
- VAŠÁK, Pavel (ed.): *Textologie. Teorie a ediční praxe*. Praha : Karolinum, 1993.